

С.М. ДОВГАНЧУК

(Запорізький національний університет)

(Науковий керівник доктор історичних наук

С.М. Тимченко)

ПРИНЦИП САМОВРЯДУВАННЯ ТРЕТЕЙСЬКИХ СУДДІВ В УКРАЇНІ

Ключові слова: третейський суд, принцип самоврядування, третейський розгляд, захист прав.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Формування демократичних засад у механізмі функціонування громадянського суспільства не може відбуватись без цілеспрямованого використання кожного інструменту захисту прав та свобод громадян. Одним з таких інструментів є третейський розгляд спорів. Третейський розгляд спорів як інститут вирішення суспільних конфліктів визначається перш за все принципами, на яких він ґрунтується. Принципи вітчизняного третейського розгляду закладені перш за все в ст. 4 Закону України «Про третейські суди» (в подальшому — Закон), серед яких присутній принцип самоврядування третейських суддів. Даний принцип є новим для вітчизняної третейської практики, бо він передбачає не позитивістський підхід до організації діяльності третейських суддів, а створення передумов до поширення демократичних засад у діяльності корпусу третейських суддів. Чи можна ототожнити два принципи: принцип самоврядування третейських суддів та принцип суддівського самоуправління на теоретичному рівні? Очевидною є необхідність чіткого визначення механізму функціонування даного принципу з метою підвищення ефектив-

ності використання інституту третейського розгляду на практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні умови суспільного життя вимагають все більшої уваги до повноти реалізації громадянських прав та свобод, можливості їх конституційного захисту. У більшості наукових досліджень і публікацій висвітлюються питання самоврядування третейських суддів у загальних або суто практичних аспектах без належного аналізу. Певні аспекти принципу самоврядування третейських суддів розглянуті у дисертації Ю.П. Притики — «Теоретичні проблеми захисту прав учасників цивільних правовідносин в третейському суді». Даному питанню було приділено увагу з боку Конституційного суду України, про що винесено його відповідне рішення. Також це питання досліджували П.В. Куфтирев, В.П. Самохвалов, В.І. Нагнибіда. Останній серед українських правознавців найбільш ґрунтовно підійшов до питання самоврядування третейських суддів, ним в загальному вигляді визначено основні ознаки, які притаманні даному принципу в третейському розгляді у вітчизняній правовій науці. Однак цей принцип ще вимагає ґрунтовного та детального аналізу.

Мета дослідження. У практиці третейського розгляду такий важливий напрям

забезпечення дотримання прав та свобод громадян, як самоврядування третейських суддів, є мало дослідженим. Концепція діючого закону України «Про третейські суди» є такою, що надає третейським суддям досить широкі можливості для належної самоорганізації у діяльності третейських судів. Метою цього дослідження є вироблення пропозицій щодо підвищення ефективності використання принципу самоврядування третейських суддів у практичній діяльності вітчизняних третейських судів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Принцип самоврядування суддів третейських судів закріплено у пункті 9 ст. 4 Закону України «Про третейські суди» [4]. У вказаному Законі розвитку положень даного принципу відведено восьмий розділ, який відповідно має назву «Самоврядування третейських суддів» і включає в себе дві статті — 58 та 59. Дія даного принципу розповсюджується лише на суддів постійно діючих третейських судів.

Будь-яке самоврядування передовсім передбачає спільну працю всього колективу, тобто самоврядування — це певна міра колективізму. Тому третейське самоврядування самим своїм існуванням спрямовується перш за все на здійснення об'єднувальної, згуртовуючої складової для всієї консорції та для кожного індивідууму.

П.В. Куфтирєв визначає суть принципу самоврядування в «тому, що третейські суди здійснюють свою діяльність на засадах самоврядування з метою представництва й захисту власних інтересів» [5].

Для порівняльного аналізу відзначимо, що Закон Російської Федерації «Про третейські суди у Російській Федерації» [3] та Закон республіки Казахстан «Про третейські суди» [2] взагалі не мають у своєму змісті не тільки принципу, але й такого поняття як самоврядування третейських суддів. Не містяться аналогічні положення також і у відповідних законах Киргизької Республіки та Латвії. Аналогічна організація, яка опікується питаннями самоврядування

третейських суддів, функціонує у США та Австралії, — Американська асоціація третейських судів та Австралійська асоціація з вирішення спорів. Тому, на думку автора, вітчизняний Закон значно виграє у даному відношенні при порівнянні з аналогічними законами зазначених країн.

П.В. Куфтирєв висунув думку, що принцип самоврядування третейських суддів слід віднести не до принципів організації та діяльності третейського суду, як це виписано у діючому Законі, а до гарантій, які є умовою реалізації принципів діяльності третейського суду й третейських суддів, але не є самим принципом [5].

Таким чином, законодавець публічно визнає особливість статусу третейських суддів та встановлює необхідність забезпечення дотримання прав та інтересів третейських суддів у суспільстві. Одночасно законодавець також розширив соціально-правові можливості третейських суддів з організації управління постійно діючими третейськими судами, встановив та визнав механізм самоконтролю за дотриманням законності у професійній діяльності даної категорії фізичних осіб.

Визначення поняття «третейського самоврядування» або «самоврядування третейських суддів» у вітчизняному Законі не наведено, що є передумовою неоднозначності тлумачення як теоретиками так і практиками третейського розгляду. Проте в Законі визначено мету третейського самоврядування — представництво та захист інтересів третейських суддів постійно діючих третейських судів (абзац перший ст. 58). В.П. Самохвалов дає наступне визначення поняття «третейського самоврядування» — це самостійне колективне вирішення третейськими суддями питань внутрішньої діяльності постійно діючих третейських судів [8].

Вищим органом третейського самоврядування визначається Всеукраїнський з'їзд третейських суддів, який у свою чергу обирає Третейську палату України. Таким чином, відбувається делегування повноважень від з'їзду третейських суддів Тре-

тейській палаті України. Основні повноваження Третейської палати визначені у ст. 58 Закону України «Про третейські суди» — це постійно діючий орган третейського самоврядування, який представляє та захищає соціальні і професійні права та інтереси третейських суддів і третейських судів, здійснює методичну та видавничу роботу, аналізує практику правозастосування третейських судів та інше [4]. Більш детально повноваження Третейської палати визначаються Положенням про Третейську палату України, що затверджується Всеукраїнським з'їздом третейських суддів. Закон не передбачає державної реєстрації Третейської палати України, внаслідок чого даний орган не має статусу юридичної особи, та відповідно Третейська палата України не може скористатись тими правами та повноваженнями, які надаються чинним законодавством України юридичній особі, внаслідок чого слід визнати, що дана обставина є такою, що обмежує як права представницького органу, так і його учасників.

У Положенні про Третейську палату України визначено, що даний орган є постійно діючим органом третейського самоврядування, який покликаний представляти і захищати інтереси соціального та професійного характеру як третейських судів, так і третейських суддів на території України і за кордоном при здійсненні співробітництва з міжнародними третейськими інституціями та третейськими судами інших країн.

Той факт, що Третейській палаті України не притаманні риси громадської організації, не дає змоги віднести її до добровільного громадського формування. Не до кінця визначеним є питання щодо сили актів, які приймаються Третейською палатою України. Закон України «Про третейські суди», який і передбачає існування та функціонування такого органу як Третейська палата України, не визначає чітко, які повноваження надаються цьому органу та якими є межі його компетенції. Подібна ситуація спостерігається і щодо Всеукраїнського з'їзду третейських суддів. Діюче за-

конодавство не дає чіткої відповіді, на кого та якою мірою розповсюджуються рішення Всеукраїнського з'їзду третейських суддів, яким є механізм відповідальності за недотримання чи невиконання цих рішень. Деякі правознавці дотримуються думки, що рішення з'їзду є обов'язковими для всіх третейських суддів та судів, а рішення Ради Третейської палати є обов'язковими для всіх членів палати. Проте вони не наводять при цьому нормативних посилань, які б дозволили підтвердити дану думку.

З іншого боку, якщо Всеукраїнський з'їзд третейських суддів та Третейська палата України є органами самоврядування, то не зрозуміло, чи розповсюджуються їх рішення на суддів постійно діючого третейського суду, які не брали участі у їх роботі та не є або не вважають себе такими, що приєдналися до спільноти третейських суддів. Адже законом не передбачено обов'язкове підпорядкування третейських суддів певному органу самоврядування.

Третейське самоврядування є не тільки способом захисту інтересів третейських суддів, а є також й інструментом, який покликаний розвивати демократичні засади у середовищі третейських суддів. Саме демократизм повинен бути вирішальною складовою при функціонуванні інститутів третейського самоврядування — Всеукраїнського з'їзду третейських суддів, Третейської палати України, всіх її комісій та інших органів.

Третейське самоврядування спрямоване також на підвищення впливу корпусу третейських суддів на законодавчу діяльність та на вироблення уніфікованих рекомендацій для відправлення в Україні третейського розгляду. Суттєва роль також покладається на третейське самоврядування при виробленні та реалізації заходів, спрямованих на захист від посягань на діяльність третейських суддів.

Однчасне сумісне існування кількох системних механізмів контролю за здійсненням третейського розгляду: державний контроль та третейське самоврядування може дозволити відкоригувати всю

систему важелів впливу щодо уникнення зловживань у цій сфері. Даний загальний механізм неминуче буде впливати на поведінку кожного третейського судді та упереджувати недоліки у всій системі третейського вирішення справ.

На жаль, складно відзначити якісь певні здобутки за період існування Третейської палати України у питаннях соціального захисту прав та інтересів третейських суддів. Вбачається, що з часом даний напрям діяльності Третейської палати України набере більшої актуальності.

Логічно надавати органам третейського самоврядування можливість здійснювати діяльність не тільки певного просвітницького та методичного характеру, але і здійснення представницьких функцій у судових органах під час розгляду справ, які мають відношення до третейського розгляду справ.

Вищий господарський суд України висловив своє бачення суті та значення вітчизняного третейського самоврядування: «Слід мати на увазі, що за змістом наведених норм Закону України «Про третейські суди» Третейську палату України не наділено владними або контрольними повноваженнями, які надавали б їй можливість усувати виявлені господарськими судами недоліки та порушення у діяльності третейських судів, у тому числі і постійно діючих» [1]. До повноважень Третейської палати не входить можливість будь-яким способом впливу на практичну діяльність третейських судів при розгляді конкретного спору

В.І. Нагнибіда відзначає, що «третейське самоврядування не є тотожним суддівському самоврядуванню, оскільки третейські суди не входять до системи судів загальної юрисдикції, а третейські судді не наділені статусом професійних суддів» [6].

Конституційний суд України відзначив, що однією з форм громадського самоврядування, яким є, наприклад, громадське

самоврядування в територіальних громадах, самоврядування в освіті та самоврядування у вищій школі, є третейське самоврядування [7]. Третейське самоврядування, як одна з форм громадського самоврядування слугує самоорганізації третейських суддів постійно діючих третейських судів, тоді як суддівське самоврядування належить до системи конституційного устрою держави (частина друга ст. 130 Конституції України) і є формою самоорганізації професійних суддів. Це є головною відмінністю між двома видами самоврядування — третейських суддів та державних суддів.

Висновки. З огляду на вищевикладене, доцільно визначити чітко правовий статус органу самоврядування третейських суддів з його закріпленням у чинному Законі України «Про третейські суди». Такий орган як Третейська палата України повинна бути не стільки статистом, скільки локомотивом при вирішенні питань формування практики розгляду третейських спорів. З врахуванням цього, пропонується статтю 58 Закону України «Про третейські суди» доповнити абзацом сьомим наступного змісту: «Третейська палата України є юридичною особою та має свою печатку».

Крім того, слід надати Третейській палаті повноваження щодо попереднього узгодження або обговорення проектів законодавчих актів, які приймаються Верховною Радою України, та актів, що приймаються іншими центральними органами держави, які в подальшому суттєво впливають на загальнонаціональну практику третейських судів. З врахуванням цього, пропонується статтю 58 Закону України «Про третейські суди» доповнити абзацом восьмим наступного змісту: «Третейська палата України є погоджувальним органом при підготовці законопроектів щодо регулювання діяльності третейських судів в Україні».

Список літератури:

1. Інформаційний лист Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування Закону України «Про третейські суди» (щодо винесення та надсилання окремих ухвал господарського суду) від 12 березня 2008 р. № 01-8/118. ; див. Науково-практичний коментар Закон України «Про третейські суди» / за ред. Ю.В. Білоусова та П.В. Куфтирева — К.: Правова єдність, 2008.
2. Закон республіки Казахстан от 28 декабря 2004 г. № 22 «О третейских судах» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.spbarbitr.ru>
3. Закон РФ от 24 июля 2002 г. № 102-ФЗ «О третейских судах в Российской Федерации» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.spbarbitr.ru>
4. Закон України «Про третейські суди» від 11 травня 2004 р. № 1701-IV // Відомості Верховної Ради. — 2004. — № 35. — Ст. 412.
5. *Куфтирев П.В.* Науково-практичний коментар Закону України «Про третейські суди» / П.В. Куфтирев [за ред. Ю.В. Білоусова та П.В. Куфтирева]. — К.: Правова єдність, 2008.
6. *Нагнибіда В.І.* Науково-практичний коментар Закону України «Про третейські суди» / Нагнибіда В.І. [за ред. Ю.В. Білоусова та П.В. Куфтирева]. — К.: Правова єдність, 2008.
7. Рішення Конституційного суду України від 10 січня 2008 р. по справі № 1-3/2008. [Див. Науково-практичний коментар Закон України „Про третейські суди»] / [за ред. Ю.В. Білоусова та П.В. Куфтирева]. — К.: Правова єдність, 2008.
8. *Самохвалов В.П.* Третейське самоврядування (<http://www.arbitrationchamber.org.ua>) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.t-syd.org.ua/uk/links/24.html>.

РЕЗЮМЕ

В статье исследуются место и роль принципа самоуправления в среде третейских судей, его влияние на формирование практики рассмотрения третейских споров, освещается теоретическое состояние вопроса самоуправления третейских судей в Украине, влияние развития данного принципа на эффективность системы защиты прав и свобод граждан.

SUMMARY

The article considers place and role of self-government principle among adjudicators, its influence upon development of practice of dispute consideration by arbitration courts, it also reviews theoretical views upon self-government of adjudicators in Ukraine, influence of this principle development upon effective system of protection of civil rights and liberties.

*Рекомендовано кафедрою
кримінального процесу та криміналістики*

Подано 18.03.10